

мураска алган. Ошентип, мындай үндөр бизге терс таасирин тийгизбейт, кээде эс алууга жардам берет. Канаттуулардын сайрашы менен психикалык бузулууларды дарылоого байланыштуу медициналык тажрыйбалар топтолгон [3].

Канаттуулардын үнү адамды кубандырат жана кубаттайт жана маанайды көтөрөт. Канаттуулардын үнүн жаздырууну космонавттар учууда угууну каалашат.

Ызы-чуунун жогорулашы күнөн-күнгө өсүп жатат. Бул өзгөчө чоң шаарларга тиешелүү. Шаар тургундарынын сурамжылоодо ызы-чуу респонденттердин 50% ашуун тынчсыздандырууларын көрсөткөн. Анын үстүнө акыркы он жылдыктарда ызы-чуунун деңгээли 10-15 эсе өстү. Ызы-чууну азайтуу адамдын тынч жашоосун, жыргалчылыгын жакшыртат жана жумуштун натыйжалуулугун жогорулатат. Ызы-чуу менен өндүрүштө да, үйдө да күрөшүү керек. Тынчтык адамдарга күн жана таза аба сыяктуу эле керек.

Корутунду.

1. Аянттарды өзгөртүү объектиси катары айлана-чөйрөгө өндүрүштүн терс таасирин минималдаштырууга, бузулган шаар жерлерин калыбына келтирүүгө, талап кылынган коомдук функцияларды шайкеш киргизүү менен аймактын жаңы структурасын түзүүгө мүмкүндүк берүүчү аймакты билдирет.
2. Өнөр жай аймактарын гана эмес, парктарды, скверлерди, бульварларды өзгөртүү эл аралык тажрыйбасын талдоо ландшафттык-шаар курууну реконструкциялоонун үч негизги тибин бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет: ревитализация; реконструкция; редевелопмент.
3. Парктардын, сейил бактардын, бульварлардын өнөр жай аймактарын ландшафттык реконструкциялоонун тигил же бул стратегиясын колдонуу шаар куруу өзгөчөлүгүнө, экономикалык жана социалдык шарттарга жараша экологиянын, ландшафттык дизайндын маселелерин чечүүгө мүмкүндүк берет, мында ыңгайлуулукка жана экологиялык коопсуздукка жетишет.

Адабияттар:

1. Маметова К.К. Ош шаарынын жашоочуларына жашылдандыруу үчүн отургузулган дарактардын эколого-терапевтикалык таасири. [Текст] / Н.К. Уметалиева, К. Темиркул кызы, А. Мамасадык уулу. // Известия ОшТУ, 2022, №2. С.125-131
2. Маметова К.К. Ош шаарын көрктөндүрүүдө колдонулуучу калк отурукташкан жерлерди жашылдандыруу үчүн пайдаланылган дарак-бадал көчөттөрүнүн экологиялык өзгөчөлүгү Известия ОшТУ, 2021 №2, Часть 2. С.88-96
3. Уметалиева К., Шамшиев Б.Н., Жумадылов А.Т., Купсуралиева И.К., Темиркул кызы К.. Биологические особенности декоративных зеленых насаждений для озеленения урбоэкосистемы (на примере г.Бишкек) № 2 (2022): Исследование живой природы Кыргызстана-стр 13-16
4. Шамшиев Б.Н., Абсатаров Р.Р. Исмаилова А.Ж. Ош шаарындагы көчө бойлото эгилген виргин арчаларына (*Juniperus virginiana* L), биоэкологиялык мониторинг жүргүзүү. Известия ОшТУ 1/2015, стр. 124-129.

УДК 502.4

Боромбаев Асан, изденүүчү,
Ош технологиялык университетинин Ардактуу
профессору,
Ибраев Эмилбек Бекбоевич, КРнын Жаратылыш
ресурстар, экология жана техникалык көзөмөл
министрлигине караштуу Биологиялык түрлөрдү
сактоо жана өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактары
департаментинин директору,

Жумабаев Мураталы Садыралиевич, изденүүчү,
Жалал-Абад илимий борбору, КР УИА ТБ,
Тажибаева Эркайым, ОшТУнун аспиранты,
Пернеев Акыл Нуруллаевич, изденүүчү,
Ош технологиялык университети,
E- mail: ibraev.emil@bk.ru.

БЕШ -АРАЛ МАМЛЕКЕТТИК ЖАРАТЫЛЫШ КОРУГУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ ЖАНА КӨЙГӨЙЛӨРҮ

Макалада Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругунун өзгөчөлүктөрү жана көйгөйлөрү жөнүндө баяндалат. Коруктун өзгөчө рельефи, климаты жана флорасы каралган. Бардык позитивдүү өзгөрүүлөр менен катар көйгөйлөр жана кыйынчылыктар да бар экендиги, аларды аныктоого жана аларды чечүү боюнча сунуштарды киргизүүгө аракеттер каралды.

Ачкыч сөздөр: Өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактары, корук, климат, рельеф, флора, фауна, биокөптүүрдүлүк.

Боромбаев Асан, соискатель, почетный профессор,
Ошский технологический университет,
Ибраев Эмильбек Бекбоевич, директор, Департамент
сохранения биоразнообразия и особо охраняемых
природных территорий при Министерстве
природных ресурсов, экологии и технического
надзора КР,
Жумабаев Мураталы Садыралиевич, соискатель,
Жалал-Абадский научный центр, ЮО НАН КР
Тажибаева Эркайым, аспирант ОшТУ,
Пернеев Акыл Нуруллаевич, соискатель,
Ошский технологический университет

ОСОБЕННОСТИ И ПРОБЛЕМЫ БЕШ-АРАЛЬСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВЕДНИКА

В статье описаны особенности и проблемы Беш-Аральского государственного природного заповедника. Рассмотрены особенности рельефа, климата и флоры заповедника. Наряду со всеми положительными изменениями отмечены проблемы и трудности, по которым предпринимаются усилия по их выявлению, а также решения и выработка рекомендаций.

Ключевые слова: особо охраняемые природные территории, заповедник, климат, рельеф, флора, фауна, биоразнообразие.

Borombaev Asan, applicant,
Honorary Professor, Osh Technological University,
Ibraev Emilbek Bekboevich, Director, Department of
Biodiversity Conservation and Specially Protected Natural
Territories under the Ministry of Natural Resources,

Ecology and Technical Supervision of the Kyrgyz Republic,
Zhumabaev Murataly Sadyralievich, applicant,
Jalal-Abad Scientific Center, SB NAS KR,
Tazhibayeva Erkayim, graduate student of OshTU,
Akyl Nurullayevich Perneev, applicant,
Osh Technological University

FEATURES AND PROBLEMS OF THE BESH-ARAL STATE NATURE RESERVE

The article describes the features and problems of the Besh-Aral State Nature Reserve. The features of the relief, climate and flora of the reserve are considered. Along with all the positive changes, problems and difficulties are noted, for which efforts are being made to identify them, as well as solutions and recommendations.

Key words: Specially protected natural areas, nature reserve, climate, relief, flora, fauna, and biodiversity.

Киришүү. Чаткал өрөөнүнүн уникалдуу жаратылыш комплекстерин, сейрек кездешүүчү жана жоголуп бара жаткан жаныбарлардын, өсүмдүктөрдүн түрлөрүн сактап калуу максатында Кыргыз ССР Министрлер Кеңешинин 1979-жылынын 21-мартындагы №140 токтомуна ылайык «Беш-Арал мамлекеттик коругу» 116,7 миң га аянты менен уюштурулган. Анын негизги максаты - Кыргыз Республикасынын, мурдагы СССРдин жана ТКЭСнун Кызыл Китебине кирген эндемик жаныбар Мензбир суурунун (*Marmota Menzbieri*) жашоо чөйрөсүн жана алардын санын калыбына келтирүү, ошондой эле Кауфман (*Tulipa kaufmanniana*) жана Грейг (*Tulipa greigii*) мандалактарын сактап калуу, таралуу ареалдарын изилдеп коргоо болуп эсептелет.

1994-жылы өрөөндө Чаткал токой чарбасы уюштурулгандыгына байланыштуу Беш-Арал мамлекеттик коругу Чаткал өрөөнүнүн батыш жагына 63 200 га жер аянты менен кайрадан түзүлгөн. Ал эми 2002-жылдагы токойду жайгаштыруу жана аңчылык башкармалыгынын жүргүзгөн иштерине таянып, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн № 499-токтомунун негизинде Мензбир суурунун таралуу ареалы болгон Кырчынды өрөөнү 18400 га жер аянты, мындан тышкары Чаткал токой чарбасынын 49, 51 – кварталдары 486 га жер аянты менен корукка өткөрүлүп берилип, натыйжада коруктун аянты 86748 га болуп өзгөртүлгөн [3,5].

2006-жылдын 24-апрелиндеги Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн № 291-токтомунун негизинде Беш-Арал мамлекеттик коругуна “Сандалаш” участкасы 25270 га жер аянты менен өткөрүлүп берилип коруктун аянты 112018 га ны түзгөн.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2011-жылдын 31-мартындагы № 130-токтому менен Сандалаш корук бөлүмү боюнча токтомго өзгөртүүлөр киргизилип, кайрадан жаны 25715,3 га аянтта түзүлгөн. Учурда коруктун жалпы аянты 112463,3 га ны түзөт.

Изилдөө объектиси. КР жаратылыш ресурстары, экология жана техникалык көзөмөл министрлигине караштуу Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругу Жалал-Абад областынын Чаткал районунда жайгашкан. Коруктун административдик борбору райондун борборунан 25 км аралыкта Жаны-Базар айылында жайгашып, областтын борборунан 340 км, ал эми республиканын борборунан 940 км алыстыкта турат. Түндүк жагынан Пскем кырка тоосунун кырлары аркылуу өтүп, чыгышынан Ак-Таш тоосунан (3461 м.) баштап Казан-Булак (3366 м.), Алям (1995 м.), Комарова (2410 м.), Чок-Камыш (2680 м.), 1-май (2330 м.) ашуулары аркылуу Казанек-Сайдын түндүк-чыгышындагы тоонун кыры менен Чаткал дарыясына түшөт. Батыш тарабынан Чаткал

дарыясы менен Өзбек Республикасынын Ак - Булак дарыясынын кошулган жери менен чектешет. Дал ушул жер Ыманкан деп аталып, ал жерде Беш - Арал мамлекеттик коругунун кордону бар. Түштүк жагынан Чаткал кырка тоосунун кыры менен Ак-Таш, Кызыл -Таш тоолору аркылуу Муз-Төр ашуусуна жетет. Түштүк-батышынан Кара-Сай, Теке-Таш, Злай, Шабрез ашуулары аркылуу Иманкан кордонуна түшөт. Чыгышынан Чаткал району менен чектешет. [1,3]

Коруктун ээлеген аймагы түндүктөн түштүктү карай орточо - 48 км, чыгыштан батышты карай – 75 км ге созулуп жатат. Эң бийик чекити деңиз деңгээлинен 3760 м., эң жапыз жери 940 м. ди түзөт.

Корук 112463,3 га жер аянтын ээлеп, Кең-Булуң (34447 га), Баркырак (30661,7 га), Араб (21639,3 га), Сандалаш (25715,3 га) деген төрт корук бөлүмдөрүнөн турат. Корук аймагында шалбаалуу талаа, саздуу, шалбаалуу жерлер (66 миң гадай) бар. Токой жана сейрек токой 30 миң ганы ээлейт. Коруктун ичинде беде жана көптөгөн өсүмдүктөрдүн түпкү аталары өсөт. Алардын 17 түрү Кыргыз Республикасынын Кызыл Китебине кирген. Өсүмдүктөрдүн 20 %, Батыш Теңир-Тоонун, 80 % Орто Азиянын эндемиги болуп саналат

Изилдөөнүн материалдары жана методдору.

“Беш-Арал” мамлекеттик жаратылыш коругу Батыш тарабынан Чаткал дарыясы менен Өзбек Республикасынын Чаткал коругу менен чектеш. Ал эми Түштүк тарабынан Чаткал кырка тоосунун кыры аркылуу Ак-Таш, Кызыл-Таш тоолору аркылуу Муз-Төр ашуусуна жетет. Түштүк-Батыш тарабынан Кара-Сай, Теке-Таш, Злай, Шабрез ашуулары аркылуу кайрадан Ыманканга түшөт. Түндүк тарабынан Пскем кырка тоолорунун кырлары аркылуу өтүп Чыгыштан Ак-Таш тоосунан баштайт да Казан-Булак, Алям, Чоң-Камыш, Пийгек ашуулары аркылуу Казанек-Сайдын Түндүк-Чыгышындагы тоонун кыры аркылуу Чаткал дарыясына түшөт.

Коруктун стационардык комплекстүү изилдөөлөрү аймактагы өсүмдүктөр коомчулугун коргоонун жана туруктуулугун жогорулатуунун биологиялык негиздерин иштеп чыгууга, ошондой эле Чаткал өрөөнүнүн сейрек кездешүүчү жаныбарлардын уникалдуу түрлөрүн сактоо жана калыбына келтирүү боюнча конкреттүү сунуштарды иштеп чыгууга багытталган анын ичинде жаңгак, арча жана жайылма токойлор, субальп жана альп шалбаасы, талаа өсүмдүктөрүнүн түзүлүштөрү, ар түрдүү жаныбарлар дүйнөсү [2,4,5].

Коруктун негизги коргоо объектилеринин бири Батыш Тянь-Шандын эндемиги – Мензбир сууру болуп саналат.

Илимий изилдөөлөргө жалпы методикалык жетекчиликти «Кыргыз-Токой» өндүрүштүк токой чарба бирикмеси, КР илимдер академиясынын изилдөө институттары жана КР жогорку окуу жайлары ишке ашырышат.

Жыйынтыктар жана талкуулар.

“Беш-Арал” мамлекеттик жаратылыш коругунун Өзбек Республикасынын Чаткал коругу менен чектеш болуусу бул региондогу экологиялык абалын ондоо жана корук ишин алып барууда тыгыз ишмердикти түзүүгө өбөлгө болот. Корук Батыш Тянь-Шандын баалуу компоненти болуу менен Орто Азиядагы экосистеманын өзөгүн түзөт. Бул биотүрдүүлүктүн бийик тоолуу альптык, субальптык жана орто тоолуу топторунан турат. Корукта Тянь-Шань экосистемасынын 12 классынан турган, башка жерлерде жок болуп бара жаткан жана сейрек кездешүүчү түрлөрү бар 1000 метрден 4000 метр бийиктикте тоолуу адырлар, шалбаалар жана арча, жаңгак-мөмөлүү токойлор жайгашкан.

“Беш-Арал” коругунда биотүрдүүлүк салыштырмалуу жогорку даражага ээ. Корукта 1500 жогорку түзүлүштөгү өсүмдүктөр, 46 сүт эмүүчүлөр, 150 канаттуулар кездешет. Анын ичинен Кауфман жана Грейг мандалагы, Корольков шалфейи, Недзвецкий алмасы, Орто Азия, Коржинский алмуруту, Петтуников бадамы өсөт.

Сейрек кездешүүчү жаныбарлардан Батыш Тянь-Шандын эндемиги Мензбир сууру, кидик така тумшуктуу жарганат, ак тырмактуу күрөн аюу, суусар, чаар күсөн, кундуз, илбирс, аркар, элик, жейре чүткөр, түркстан сүлөөсүнү, бүркүт, жылаанчы, бейиш чымчыгы, ителги ж.о.э. бөлөк жаныбарлар бар.

Коруктун жаныбарлар дүйнөсү эндемик болуп саналган Мензбир суурунун бар экендиги менен башка коруктардын жаныбарлар дүйнөсүнөн айырмаланып турат. (Коруктун уюштурулушунун бирден бир себеби дал ушул Мензбир сууруна байланыштуу). Мензбир сууру - Эл аралык Жаратылышты коргоо Союзунун (МСОП), мурдагы СССРдин жана Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине катталган. Жер шаарында өтө сейрек кездешүүчү жана жок болуп кетүү коркунучунда турган, Батыш Тянь-Шань үчүн эндемик болгон оригиналдуу жаныбар. Коруктун ичинде беде чөбүнүн мекени жана ошондой эле көп өсүмдүктөрдүн түпкү аталары өсөт. Алардын 17 түрү Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине киргизилген. 20 пайызы өсүмдүктөр Батыш Тянь-Шандын, 80 пайызы Орто Азиянын эндемиги болуп эсептелет. 160 омурткалуулардын 20 пайызы Борбордук Азиянын эндемиги, 2 түрү байыркы замандан келе жаткан (реликт), 3 түрү Эл аралык жаратылышты коргоо уюмунун Кызыл китебине киргизилген. Батыш Тянь-Шандагы биотүрдүүлүктү коргоп, сактоодо коруктун ролу чон экенин белгилөө менен, Орто Азия регионунда да зор мааниге ээ. Бириккен Улуттар Уюмунун билим берүү, илим жана маданият боюнча атайын бирикмеси катарында таанымал болгон ЮНЕСКОнун бүткүл дүйнөлүк мурастар тизмесине кыргыз жеринин жаратылыш объекттери биринчи жолу киргизилди.

2016-жылдын 17-июлуна чейин Түркиянын Стамбул шаарында Бүткүл дүйнөлүк мурастар боюнча өкмөттөр аралык комитетинин 40-сессиясы өтүп, Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругу уюмдун Бүткүл дүйнөлүк мурастар тизмесине киргизилди”.

Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругунун рельефи: Коруктун жеринин бетинин түзүлүшү негизинен тектоникалык кыймылдын таасиринен кийин мөңгү менен дарыялардын аракетинин натыйжасында азыркы учурдагы формага ээ.

Коруктун ири орографиялык элементи: Чаткал кырка тоолору, орточо деңиз деңгээлинен бийиктиги 3888 метр, бийик тоолоруна Боз-Бугу 3890,2 метр, Ала-Жыгач 3756,2 метр, Найза 3747,8 метр, Ак-Таш 3451,4 метр.

Климаты: Континенттик, кышкы мезгил суук болуп жайы мелүүн келет. Абанын температурасы июль айында орточо +22, +25 ал эми январь айында -32, -37 градуска жетет. Кардын туруктуу орточо катмары 1,5 м, 1,7 метр болот. Шамалдын орточо ылдамдыгы 3-5 метр секунд.

Гидрологиялык суу түйүндөрү: Чаткал кырка тоосунда түндүк капталы ак мөңгүлүү, жаан-чачындуу келип, жамгыр, кар, мөңгү жана жер алдындагы суулар өтүүчү жол катары кызмат кылат. Чаткал дарыясы тарам-тарамга бөлүнүп агып кум шагылдуу аралдарды пайда кылат. Мына ушундан улам, Беш-Арал аты пайда болгон. Чаткал дарыясы коруктун территориясын кесип өтөт. Дарыяга коруктун бир канча агын суулары келип кошулат. Исфара, Кымыздөк-Сай, Көк-Кем, Калбеки, Жошо, Кыйшык-Арча, Найза-Сай, Майданек-Сай, Кыргыз-Сай, Жол-Чыккан-Сай, Келте-Сай, Араб-Сай, Кыштак-Сай, Манас-Сай, Кызыл-Жар, Ынтылды, Кара-Арча, Четки-Сай, Жолдуу-Сай, Капал-Сай, Мухтар-Сай, Макамбай-Сай, Манас-Сай, Карагандуу-Сай, Түз-Сай жана башкалар.

Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругу өзүнө тиешелүү өзгөчөлүктөрү баа жеткиз байлыктары менен айырмаланып турат. Корукта азыркы мезгилде жалпы 1500гө жакын ар кандай өсүмдүктөрдүн түрүн кездештирүүгө болот. Канаттуулардан 150 түрү коруктан байыр алып жашашат. Алардын ичинен Кызыл китепке кирген сут эмүүчүлөрдүн 9 түрү кездешет. Кидик така тумшуктуу жарганат, Күрөн аюу, суусар, чаар күсөн, кундуз, сүлөөсүн, илбирс, Мензбир сууру, жейре чүткөр. Өсүмдүктөрдөн 17

түрү: Регель тамыр күчаласы, Пскем пиязы, Он эки тиштүү пияз, Жогору умтулган мандалак, Грейг мандалагы, Кауфман мандалагы, Минквиц тезиуму, Кычымдай кой тикен, Кызыл жалбырактуу алма, Кызыл алма, Кноринг долоносу, Персия алма четини, Петунников бадамы, Узун-Акмат жүзүмү, Корольков шалфейи.

Канаттуулардан 10 түрү: кара кунас, ителги, кумай, жылаанчы, жылкычы, бүркүт, каркыра, чоң үкү, ала канаттуу тоңкулдак, узун куйрук чымынчы. Кур-кумурскалардан 3 түрү: тикен куйрук ийнелик, дөө шер чымын, арчачыл мүйүз куйрук. Балыктардан 1 түр: Түркстан жайаны. Сойлоп жүрүүчүлөрдөн: бутсуз кескелдирик, жылан сымал кескелдирик.

Азыркы учурда коруктун артыкчылыктуу милдеттеринин бири анын аймагында чарбалык ишти токтотуу маселесин чечүү эң маанилүү болуп саналат. Айрыкча, Менцбьер суурунун, Тянь-Шань күрөң аюунун, Түркстан сүлөөсүнүнүн, манулдун жана ак илбирстин уникалдуу жашоо чөйрөсү жайгашкан батыш зонасында интенсивдүү мал жаюу жаратылыш комплекстерине чоң зыян келтирүүдө. Өзгөчө ар түрдүү өсүмдүктөр эндемизми, тынымсыз түрү, алыскы геологиялык доорлордун калдыктары да жок кылуудан коргоо үчүн токтоосуз чараларды көрүүнү талап кылат.

Коруктун чакан жайылмаларынын жана тоолуу аймактарынын чек араларын кайра карап чыгуу жана оптималдаштыруу маселеси да актуалдуу болуп саналат, анткени алардын бири да азыркы учурда ал жайгашкан аймактын жаратылыш комплекстерин толук камтыбайт. Азыркы территориялык чектерде кайсы гана участок болбосун, эң жакшысы, коруктун тапшырмаларын гана аткара алат. Учурда коруктун аймагында корук деп жарыяланган бөлүгүндө да (18200 га) мал жаюуну жана чөп чабууну улантышууда, бул эң баалуу жаратылыш комплекстерин сактап калууга тоскоол болууда.

Жыл сайын чарбалык иштердин жана жаратылышты коргоо милдеттеринин шайкеш келбегендигинен улам интенсивдүү өнүккөн аймактардын арасында жайгашкан башка корголуучу жерлерде да чыр-чатактуу кырдаалдар келип чыгат. Браконьерликти, бак-дарактарды жана бадалдарды өз алдынча кыюуну, чабындыларды жана мал жаюуларды жоюу али да болсо мүмкүн эмес. Чаткал бассейнинин суулары жер семирткичтер, гербициддер, пестициддер жана мунай продуктылары менен дайыма булганууда.

Тиешелүү коргоону камсыз кылуу үчүн коруктун обочолонгон аймактары 7 токой аянтына бөлүнөт, алардын ар бири өз кезегинде 3 жээ 5 эгер айланып өтүүчү жолду камтыйт. Коруктун жерлерин кароо машиналарда жана минген аттарда жүргүзүлөт. Алыскы райондордо оперативдуу эгер кызматын жана илимий ишти камсыз кылуу үчүн атайын кордондор курулуп, аларда борбордук чарба менен дайыма радио байланыш түзүлгөн.

Корутунду. Кыргыз Республикасынын Жаратылыш ресурстар, экология жана техникалык көзөмөл министрлигинин карамагындагы Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругу Жалал-Абад облусунун Чаткал районунда жайгашкан, Чаткал өрөөнүнүн батыш бөлүгүн ээлейт.

Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругунун аймагы Батыш Тянь-Шандын сейрек кездешүүчү жана жоголуп бара жаткан өсүмдүктөр жана жаныбарлардын түрлөрүнүн санын калыбына келтирүү үчүн ыңгайлуу аймактардын бири болуп саналат.

Азыркы учурда коруктун жалпы аянты 112463,3 гектарды түзөт, коруктун аймагы үч функционалдык аймактан турат; коруктук аймак 83 053,7 га аянтты, буфердик аймак 13 990,3 га аянтты, корголуучу аймак 15 419,3 га аянтты ээлейт.

Корук төрт токой аянтынан турат: Кең-Булуң (34447 га), Баркырак (30661,7 га), Араб (21639,3 га) жана Сандаш (254715,3 га).

Корукта сүт эмүүчү жаныбарлардын 45 түрү жана канаттуулардын 150 түрү

жашайт.

2016-жылы Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругу ЮНЕСКОнун Бүткүл дүйнөлүк мурастар тизмесине киргизилген.

Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругунун аймагындагы тоолордун, көлдөрүн жана дарыялардын флора жана фаунасы өтө бай жана таң калыштуу болгондуктан дүйнөнүн булуң бурчунан туристерди өзүнө тартып турат.

Беш-Арал мамлекеттик жаратылыш коругунун аймагын түзүү кандай кыйынчылыктар менен жүргүзүлсө, аны андан ары иштетип, өзүнө коюлган критерийлерди сактоо, функцияларынын так аткарылышы өзүнчө чоң маселе болуп саналат.

Мындай аймактардын функцияларынын туура эмес жолго коюлушу – бул алардын материалдык-техникалык базасынын начардыгы, кадр маселеси жана жергиликтүү калк менен байланыштын начардыгы же аларга жаратылышты коргоо маселелерин толук жеткизбөө себептери болуп эсептелинет. Табиятты коргоо иштери экинчи планга чыгып калган. Экологиялык агартуу иштеринин жүргүзүлүшүнүн төмөндүгүнөн жергиликтүү калктын кээ бир бөлүгү бул аймакты корук катары эмес токой чарбасы деп эсептеп келет. Жергиликтүү калк корук менен көпчүлүк учурда отун алыш же токойду пайдалануу үчүн токой билетин алганда гана биргелешкен кызматташтыкты жүргүзүшөт. Мониторинг иштери буга чейин толук жүргүзүлгөн эмес.

Корутундулап айтканда, Кыргызстанда жаратылышты коргоо эң орчундуу маселе болуп калды. Себеби азыр кен казып алуу, туристтик уюмдардын рекреациялык ресурстарды колдонуусу, мал чарбасынын өнүгүшү жана башка ушу сыяктуу көптөгөн чарбалык иштердин биринчи планга коюлушу өзгөчө корголуучу табигый аймактардын жакшы иш алып барышына тоскоолдуктарды тийгизет жана өз ара келишпестиктер келип чыгышы мүмкүн.

Ошо себептен, өзгөчө корголуучу табигый аймактардын администрациясы жергиликтүү калк менен тыгыз иштеп, аларга түшүндүрүү иштерин байма бай жүргүзүп, чогулуп ошол аймакты коргоо иш аракеттерин жүргүзүүлөрү бүгүнкү күндүн талабы.

Адабияттар:

1. Шамшиев, Б.Н., Боромбаев А. Влияние режима заповедования на общее состояние охраняемых природных территорий Кыргызстана [Текст] / Б.Н. Шамшиев, А. // Актуальные проблемы сохранения биоразнообразия Кыргызстана. Сб. матер. научн.-практ. конф. Вест.ОшГУ Сер.естест. науки. – 2009. - № 3. – 110- 113-б.
2. Шамшиев, Б.Н., Боромбаев А. Проблемы сохранения биоразнообразия на ООПТ Кыргызстана [Текст] / Б.Н. Шамшиев, А. Боромбаев //Актуальные проблемы биоразнообразия Памиро-Алая и Тянь-Шаня. Сб. матер. Межд.научн. - практ. конф. Вест.ОшГУ. Сер.естест. науки. – 2011. - №2. – 125- 127-б.
3. Шамшиев, Б.Н., Боромбаев А., Аттокуров А.Т. Проблемы и перспективы развития заповедного дела на территории Кыргызстана [Текст] / Б.Н. Шамшиев, А. Боромбаев, А.Т.Аттокуров // Изв.ОшГУ. – 2008. - №2. – 4-20-б.
4. Шамшиев, Б.Н. Боромбаев А., Токторалиев Б.А. Новые инновационные формы управления особо охраняемыми природными территориями [Текст] / Б.Н. Шамшиев, А. Боромбаев, Б.А.Токторалиев // Изв.ОшГУ. – 2008. - №2. – 8-14-б.
5. Исмаилова А.Ж., Ибраев Э., Шамшиев Б.Н. Роль сохранения и восстановления биологического разнообразия в устойчивом развитии Кыргызстана [Текст] // Вест. ОшГУ. – 2015. - №2 . – 12-18-б.